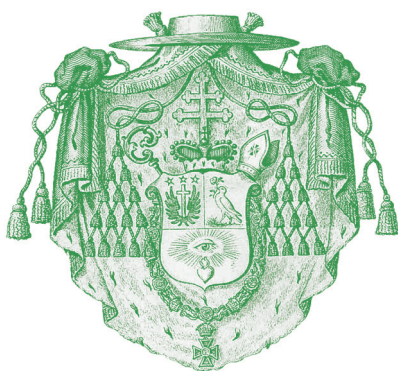

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. IV

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI
1804–1918
IV.

BUDAPEST
2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. IV

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON

1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. IV

A PANNONHALMI TERÜLETI
APÁTSÁG ÉS FŐAPÁTJAI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© The authors and the editors, 2024

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 412 8

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

IV. Pannonhalmi Területi Apátság / Abbatia territorialis Sancti Martini in Monte Pannoniae

IV-0. A területi apátság 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
IV-1. NOVÁK KRIZOSZTOM OSB, 1802–1828 (Fazekas István)	12
IV-2. KOVÁCS TAMÁS OSB, 1830–1841 (Fazekas István)	15
IV-3. RIMELY MIHÁLY OSB, 1843–1865 (Fazekas István)	17
IV-4. KRUESZ KRIZOSZTOM OSB, 1866–1885 (Fazekas István)	21
IV-5. VASZARY KOLOS OSB, 1885–1891 (Rétfalvi Balázs, Tusor Péter)	24
IV-6. FEHÉR IPOLY OSB, 1892–1909 (Fazekas István)	29
IV-7. HAJDU TIBOR OSB, 1910–1918 (Fazekas István)	32
<i>Rövidítések</i>	34
<i>Képarchívum</i>	35

IV. PANNONHALMI TERÜLETI APÁTSÁG ABBATIA TERRITORIALIS SANCTI MARTINI IN MONTE PANNONIAE

IV.O. A TERÜLETI APÁTSÁG 1804–1918 KÖZÖTT

Az apátság alapítása, területe és intézményei

Géza fejedelem valószínűleg 996-ban telepített le Csehországból menekült bencéseket a későbbi főapátság területén, egy kb. 300 méter magas dombon Győr közelében, amelyet tours-i Szent Márton († 397) szülőhelyeként tartottak számon. Egy másik hagyomány a szülőhelyet az antik Savaria/Sabaria, a későbbi Szombathely területére helyezte. I. (Szent) István király Koppány vezér elleni küzdelmében az épülő monostor védőszentjét hívta segítségül. A győzelem után a monostort 1001-ben kiállított kiváltságlevelével királyi apátság rangjára emelte. A privilégium a monostor számára a főmonostor, Montecassino kiváltságait biztosította, amelynek lényege a régió megyéspüspökének joghatósága alóli kivétel. A középkori forrásokban *Mons Sacer Pannoniae*, azaz Pannónia szent hegye néven fordul elő.

Az egyházi terminológia szerint Pannonhalma 1983-ig *Abbatia nullius* (*jurisdictione quasi episcopalis*), attól kezdve területi apátság. Mindkét terminus olyan apátságot jelöl, amely kizárólag a Szentszéknak van alárendelve. Az apát a hozzá tartozó területet főpásztorként kormányozta, azaz püspöki joghatósággal és részben püspöki jelvényekkel, azonban általában nem szentelték püspökké. A püspöki szentelési joghoz kötött szenteléseket egy általa kiválasztott püspökre bízhatta. A konventnek szabad apátválasztási joga volt. Az apát hordozható oltárral utazhatott, amellyel mindenhol tudott misézni. Pannonhalmán volt a középkori

Magyarország első, nyugati mintára vezetett kolostoriskolája, az apátság tudományos központtá fejlődött. A 16. század kezdetén a magyarországi bencés monostorok Pannonhalma vezetésével kongregációvá szerveződtek (alapítás: 1512, megerősítés: 1514). X. Leó pápa bullája a pannonhalmi apátnak és utódainak főapáti címet adományozott és megerősítette az apátságot minden addig szerzett jogában és kiváltságában. Jogot kapott arra, hogy a többi apátot összehívja és minden harmadik évben generális káptalant tartson. Ennélfogva a monostorok és a szerzetesek a montecassinói főapátság és kongregáció minden jogával és kiváltságával bírtak anélkül, hogy előbbi bekebelezte volna őket. A nem sokkal később kezdődő oszmán uralom alatt Pannonhalma 1585-től kezdve szinte teljesen kiürült és elsődlegesen erődítménynek használták, birtokait kommenzátorapátok igazgatták.

Az 1639-ben kinevezett Pálffy Mátyás főapát alatt sikerült az apátságot újjászervezni és újra bevezetni a bencés monasztikus életet Pannonhalmán és Magyarországon. Ő maga megszerezte a bakonybéli és a dömölki apátságot, a többi osztrák apátságok élesztették újra: Tihanyt Altenburg, Telkit a bécsi skót apátság, Zalavárt Göttweig. Ezeket később a magyar bencés kongregáció megváltotta (Tihanyt 1716-ban, Zalavárt 1885-ben). Sajghó Benedek (1722–1768) főapát megszervezte az oktatást, ehhez 1758-ban Bakonybélben tanítóképzőt nyitottak, amelyet 1764-ben Pannonhalmára helyeztek át. A teológiai tanfolyam akkoriban négy évig tartott, a skolasztikus módszert követte. Somogyi Dániel (1768–1786/1801) főapát 1769-ben megszerezte XIV. Kelemen pápától azt a jogot, hogy a pannonhalmi főiskolán filozófiai és teológiai doktorátust nyerhet az, aki 2 éves filozófiai és 3 éves teológiai tanulmányai után vizsgálobizottság előtt szigorlatot tesz. Mária Terézia királynő 1770-ben a főapátokat főrendek közé emelte. A 17–18. században a kongregáció apátságai egyre több plébániát és iskolát vettek át. E folyamatot hirtelen megszakította II. József kolostorokat feloszlató intézkedése, a Pannonhalmára vonatkozó rendelet 1786. november 14-én kelt.

I. Ferenc király hosszas tárgyalásokat követően 1802. március 12-én visszaállította a rendet. A bencések visszakapták a pannonhalmi főapátságot, valamint a bakonybéli, a tihanyi és a dömölki apátságokat azok teljes birtokaival, korábbi jogaikkal és kiváltságaikkal. Cserébe a rend köteles volt 21 plébániát lelkipásztorokkal ellátni, valamint kilenc gimnáziumot és egy grammatikai iskolát vezetni és fenntartani. A dekrétum a főapátot a terri-

tórium főpásztorának tette meg. A következő évtizedekben a főapátok számos privilégiumot eszközöltek ki a Szentszéknél, amelyek ezt a püspöki jogállást ceremonális és jogi szempontból is biztosították. A főapátság 13 plébániáján működő szerzetespap helyben lakott vagy az apátságból látta el a híveket.

A főapátság területe a győri és a veszprémi püspökség között helyezkedett el és a 19. században 356 négyzetkilométert tett ki. A főapátok által kormányzott plébániák és a végül mintegy 50 filia nagyrészt Veszprém vármegye területén helyezkedett el, néhány pedig Komárom és Pozsony vármegyében.

A pannonbalmi területi apátság felekezeti megoszlása

	Össz.	%	kat.	%	ev.	%	ref.	%	izr.	%
1821	24390		19790	81	1784	7	2729	11	84	0,3
1844*	22046*		19231*	87	1596*	7	1054*	5	165*	0,7
1887	33624		27524	82	1891	6	3238	10	970	2,9
1911	39580	+62	33350	84	-		-		-	
1910 (orsz.)	18 M		9 M	49	1,3 M	7	2,6 M	14	0,9 M	5

*Forrás: Schem. Abb. S. Martini de S. Mont. Pann. 1821, 1844; *: más forrás (lásd fent); Gesamtschem. 1887; Atlas Hierarchicus*

Az időközben megváltozott adatbázistól eltekintve a fejlődés világos irányt mutat, amelyben az izraelita lakosság erősnek, a katolikus pedig további nyertesnek mutatkozik. A két protestáns felekezet híveinek száma ugyanakkor enyhén csökkent. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 594.)

A területi apátság struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

Fekvése és nagysága alapján a területi apátság volt az ország legkompaktabb és leghomogénebb egyházmegyéje és szinte kizárólag magyarok lakták. A felekezeti viszonyok alakulását bemutató statisztikát megnehezíti, hogy a rend sematizmusai az 1820-as években mind a négy apátsághoz tartozó plébániák híveit a főapát lelki joghatósága alá tartozóként adják meg, míg az 1830-as, 1840-es években csak a főapátság és Bakonybél híveit. Az

1887. évi összegző sematizmusban és az 1901. évi egyházi lexikonban ismét mind a négy apátság szerepel.

Az exempt terület plébániai hálózata a 19. században is lényegében változatlan maradt, 1821-ben a négy monostor által ellátott 21 plébániát tartalmazta, csak Pannonhalma részére állítottak fel 1887-ig egy új plébániát. Ugyanabban az időszakban stagnált a papok száma is, ezért a kis bencés egyházmegyében jelentősen csökkent a szerzetesek aránya. Ugyanakkor a szerzetes papok száma a négy apátságot beleértve 89-ről (1821) 142-re (1887) emelkedett. Ehhez jött 1821-ben 17 paptanár és 58 teológus hallgató, valamint 15 novícius (= 181). 1887-ben a papok mellett csak 14 egyszerű fogadalmas és 10 fogadalom nélküli klerikust és kilenc novíciust írtak össze (= 179). Ehhez jött még újonnan öt irgalmasrendi apáca. A monasztikus kisbirodalom szerves részét képezték a magasabb iskolák. 1821-ben ez nyolc gimnázium és két akadémia felügyeletét jelentette; a századfordulón három nyolcosztályos gimnázium működött (Győr, Sopron és Esztergom), három hatosztályos (Komárom, Kőszeg és Pápa), valamint egy úgynevezett felsőliceum és a teológiai főiskola Pannonhalmán. A rend részéről csak 1834 és 1847 között, Kovács és Rimely főapátok kormányzása alatt ment összesen hét pap továbbképzésre a bécsi *Frintaneumba*. A négy apátságon és az iskolák működési helyén kívül a rendnek 1887-ben Pesten és Szegeden is volt rezidenciája.

A Hajdu főapát 1918-ban hirtelen bekövetkezett halála utáni zavaros hónapokban 1920-ig Jándi Bernát mint kormányzó perjel vette át a rendi püspökség vezetését. A trianoni békeszerződés (1920) értelmében az apátság két plébániája az új Csehszlovákia területére került. A Magyarországon maradt részen a monostor ekkor tizenegy plébánia ellátásáért volt felelős, ehhez jöttek az újabb iskolavezetési feladatok Budapesten (1923-tól), Pannonhalmán (1939-től) és Csepelen (1945-től). 1945-ben először az apátság birtokait sajátították ki, majd 1948-ban iskoláit államosították. 1950-ben a bencéseknek újból engedélyezték a győri és a pannonhalmi gimnázium vezetését. A bencés egyházmegye a két világháború között is megtartotta függetlenségét, 1951-ben azonban elvesztette, plébániái ekkor a győri püspökséghez kerültek. 1989-ben újra felállították a rendi egyházmegyét, amelynek vezetését Pataky Kornél győri püspök ismét a főapátnak, Szennay Andrásnak adta át.

A pannonhalmi főapátok hivatali ideje 1804–1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatal- ba- lépés</i>	<i>Életkor</i>	<i>Hivatalviselés vége</i>	<i>Időtár- tam</i>	<i>Áthelyezés</i>
1. Novák Krizosztom (1744–1828)	-	1802. 04. 25.	58	1828. 10. 20. Üresedés: 16 hó	26	-
2. Kovács Tamás (1783–1841)	-	1830. 02. 14.	47	1841. 01. 04. Üresedés: 27 hó	11	-
3. Rimely Mihály (1793–1865)	-	1843. 04. 18.	50	1865. 03. 05. Üresedés: 15 hó	22	-
4. Kruesz Krizosztom (1819–1885)	-	1866. 06. 10	47	1885. 01. 11. Üresedés: 4 hó	19	-
5. Vaszary Kolos (1832–1915)	-	1885. 05. 11.	53	1891. 12. 17. Üresedés: 6 hó	7	Eszter- gom
6. Fehér Ipoly (1842–1909)	-	1892. 06. 05.	50	1909. 10. 25. Üresedés: 3 hó	17	-
7. Hajdu Tibor (1858–1918)	-	1910. 01. 30.	52	1918. 10. 21.	9	-
			<i>Átlag: 51 év</i>	<i>Üresedés átlaga: 12 hó</i>	<i>Átlag: 16 év</i>	

A területi apátság különleges helyzetéből adódott, hogy Pannonhalma szabványos ordinariátusnak tekinthető, amelynek előjárói kizárólag itt kormányoztak – kivéve Vaszary főapátot, aki a prímási székre emelkedett. Ugyancsak ezzel álltak összefüggésben az egyre rövidebb, nagyjából egy éves üresedések. Viszonylag homogénnek bizonyult a hivatalba lépés átlagos életkora is, ami 47 és 58 év között mozgott. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 595.)

• *Források:* Schem. Abb. S. Martini de S. Mont. Pann. 1821, 1844. • *Irodalom:* Állam-egyház-kultúra. Szimpózium a Pannonhalmi Főapátság fennállásának ezredik évfordulója alkalmából Győrött és Pannonbalmán 1996. október 3–6. [...], Budapest 1997; BALOG ALBIN (szerk.), *Pannonhalma a múltban és napjainkban*, Ungvár 1913; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*; Csóka Gáspár, *Szent Benedek Rendje*, Magyar Katolikus Almanach 1984, 770–775; J. LAJOS CSÓKA, *Geschichte des benediktinischen Mönchtums in Ungarn*, St. Ottilien 1980; ERDÉLYI LÁSZLÓ ET AL., *A pannonhalmi főapátság története*, Budapest 1911–1916; HAJDÚ ÁKOS–KOKAS ZSUZSANNA (szerk.), *Egyház és művelődés. Pannonhalma 996–1996. Tudományos konferencia Pannonhalma és a magyar oktatás milleniuma emlékére. Pannonhalmi Főapátság, 1996. október 27–29.*, Budapest

1997; LEVÁRDY FERENC–SZABÓ FLÓRIS, *Az ezeréves Pannonhalma*, Pannonhalma 1995; SOMORJAI ÁDÁM, *A magyar bencések múltja és jelene*, Népek nagy nevelője [...] Szent Benedeknek, Európa Védőszentjének emlékezete (szerk. Szennay András), Budapest 1981, 421–444; TAKÁCS IMRE (szerk.), *Mons Sacer, 996–1996. Pannonhalma 1000 éve*, Pannonhalma 1996; TÖRÖK JÓZSEF–LEGEZA LÁSZLÓ–SZACSVAY PÉTER, *Bencések*, Budapest 1996.

- KLIBER, *Bischofslexikon*, 591–595.

BALOGH MARGIT

IV.1. NOVÁK KRIZOSZTOM [JÓZSEF] OSB (1744–1828)

Pannonhalmi főapát, 1802. április 25. – 1828. október 20.

A magyar bencés kongregáció feje 1816. április 26-ig

1744. április 5-én született Zalabéren (Zala vármegye) régi nemesi családból. Apja Novák Farkas, anyja Kulcsár Erzsébet volt. A keresztséget a József nevet kapta. Iskolai tanulmányait Vasváron a domonkosoknál kezdte meg. Középiskolai tanulmányait a soproni jezsuita gimnáziumban végezte 1754–1761 között. 1761. október 18-án, Chrysostomus néven nyert felvételt a pannonhalmi bencés apátságba. Szerzetesi fogadalmát az egyéves noviciátus után 1762. október 31-én tette le. Ezt követően filozófiai tanulmányokat folytatott Tihanyban 1762–1764 között, majd Pannonhalmára küldték a rend teológiai főiskolájára (1764–1768). 1768. május 22-én szentelték pappá. Az ugyanabban az évben felszentelt Somogyi Dániel főapát († 1801) a salzburgi bencés egyetemre küldte továbbképzésre, ahol két évet töltött filozófiai és teológiai tanulmányokkal (1768–1770), közben a helyi Szent Péter apátságban lakott. Visszatérését követően 1772-ig Pannonhalmán bölcseletet tanított, egyidejűleg Nyalkán lelkipásztor. 1772-ben a főapát, élve az elnyert pápai kiváltságokkal, N-t nyilvános vizsga után bölcseleti és hittudományi doktorrá avatta, majd levéltárossá és a rend főiskoláján tanárrá nevezte ki. N. rendezte az elhanyagolt levéltárat és fontos tanácsadói szerepet töltött be a főapát mellett, aki 1781. augusztus 16-án bakonybéli apáttá nevezte ki. Benedikálására 1781. szeptember 2-án Győrben került sor. Az elhanyagoltnak számító apátság újjászervezése közben érte 1786-ban a rend

feloszlításának híre. Ezt követően néhány évig a zalaszentgróti családi birtokon élt, ahol további tanulmányokat folytatott. Az 1790/91. évi pozsonyi országgyűlésen lépett ismét a nyilvánosság elé: Somogyi Dániel, Vajda Sámuel és Nemes Gáspár korábbi apátokkal a kongregáció visszaállítását sürgette, és vezető szerepet töltött be a tanügyi bizottság munkájában. Ezzel összefüggésben 1793-ban a pécsi tankerület főigazgatója lett, e munkáját nagy lelkiismeretességgel látta el.

1802-ben visszaállították a magyarországi bencés kongregációt, melyet a jozefinista eszméknek megfelelően iskolák működtetésére köteleztek. A kongregáció a főapátságból és három további apátságból (Bakonybél, Tihany, Dömölk) állt. A dekrétumok szerint a főapátság konventje a jövőben szabad választás útján három jelöltet állít, akik közül az uralkodó szabadon választja és nevezi ki a főapátot. Utóbbi az érintett konventekkel való egyeztetést követően (*consultis conventualibus*) kijelölhette a három leányapátság apátjait, akiket az uralkodónak kellett megerősítenie. Az uralkodó az apátság 52. apátjának, illetve 16. főapátjának 1802. március 12-én az 58 éves N-t nevezte ki. Beiktatására 1802. április 25-én került sor.

Ezt követően nagy erővel fogott a rend megszervezéséhez, amelynek első szakasza 1802 októberében zajlott le. Ekkor 39 rendtag tért vissza a visszaállított monostorba, akikhez további 30 novícius csatlakozott. N. számára komoly kihívást jelentett a visszaállítás feltételeként elvállalt gimnáziumok átvétele, azok megfelelő létszámú tanárral történő ellátása, a rendi birtokon a gazdálkodás megszervezése, a főmonostor és könyvtárának helyreállítása. Mivel a régi könyvállományból csak 757 kötetet sikerült visszavásárolni, N. az 1802/1803. évi szekularizáció során Német-római Birodalomban feloszlított kolostorok állományából, valamint Velencében és más városokban lebonyolított szisztematikus vásárlásokkal igyekezett pótolni a hiányt. Az iskolák átvétele fokozatosan történt meg 1802–1817 között. A vállalt tíz gimnáziumból végül a rend hét gimnáziumot és egy grammatikai iskolát vett át, továbbá két akadémia ellátását vállalta el. Az újjászervezést nehezítették a politikai körülmények, ugyanis a főapátságnak rendszeresen hozzá kellett járulnia a Napóleon elleni háborúk költségeihez. Közben a franciák 1809-ben Győrt ostromolták és elfoglalták a várost, N. kitarzott a főapátságban és menedéket nyújtott Wilt győri püspöknek, akinek rezidenciáját feldúlták.

N. hivatalvezetése feszültséggel teljes volt, aminek anyagi és személyi okai egyaránt voltak. A monasztikus élet és a tanári hivatás összeegyeztetése, valamint a kongregáción belüli joghatóság tisztázatlan kérdései eleve magában hordozták az érdekellentéteket. Másrészt, a főapát viselkedése ellenállást váltott ki. A szigorú, aszketikus életet élő, autokratikus hajlamú N. ellentmondást nem tűrve kormányozta a rendi közösséget, ami belső elégedetlenséget hívott elő. A helyzet annyira elfajult, hogy 1811-ben az uralkodó vizsgálatot rendelt el egy rendtársak részéről történt feljelentés nyomán, ami végül 1816-ban a főapát részleges felmentéséhez vezetett. A végső döntéshez hozzájárult, hogy N. egy győri ingatlancsere során a kormányzattal is súlyos konfliktusba keveredett. A királyi biztossá kinevezett Kurbély veszprémi püspök 1816. április 26-án a pannonhalmi főapátok püspöki jogkörének megszüntetéséről rendelkezett. I. Ferenc a későbbiekben ezt a megszorítást az aktuális főapátra korlátozta.

N., akinek tevékenysége ezáltal erősen behatárolódott, hátralévő éveit a kolostorban töltötte. Az exempt terület fölött ezekben az években a mindenkori győri püspök gyakorolta a joghatóságot. A kongregáció kormányzását Horváth Pál († 1832) tihanyi apát mint régens apát vette át, ennek során nagy hangsúlyt fektetett a szervezői és építkezési munkálatokra. Rendezte a lelkészi jövedelmeket, leltározta a plébániák vagyionát, megszervezte a rendi bölcséleti tanfolyamot Győrben, 1819-ben tökéletesítette a rendi tanárképzés intézményét, amely ugyanabban az évben Bakonybélben kapott helyet (1827–1832 között, majd 1849-től ismét Pannonhalmán). Már 1816-ban a bencésekre bízta a pozsonyi és a győri királyi akadémia bölcsészeti fakultásait. Horváth irányítása alatt jelentős építkezések folytak Pannonhalmán, ekkor kapott a templom márvány oltárokat és liturgikus öltözéket, 1824 és 1832 között került sor az *empire* stílusú könyvtár, 1828-ban a templomtorony megépítésére. Az idős N. 1822-ben még részt vett a pozsonyi nemzeti zsinaton, majd megjelent az 1825-ös országgyűlésen is, de aktív szerepet már egyiken sem játszott. Hosszú betegség után, 85. életévében, 1828. október 20-án hunyt el. Temetésére 1828. október 22-én került sor, 1828. december 2-án pedig fényes gyászünnepséget rendeztek tiszteletére.

N. működését és személyiségét a kortársak és a történetírók eltérően ítélték meg. Az egyik oldal monasztikus lelkiségét és igénytelenségét, valamint azt az úttörő munkát ünnepelte, amelyet mintegy „második Bene-

dekként” végzett. Mások autokratikus és durvaságba hajló hivatalvezetését hangsúlyozták („ritkán mosolygó, szinte soha nem nevető”). Műveltsége és a könyvtár újjászervezésében szerzett érdemei azonban vitathatatlanok; 7000 kötetnél nagyobb könyvgyűjteménye a rendi könyvtár alapját képezte. Jelentős írói tevékenységet nem folytatott, legszámottevőbb munkája a pannonhalmi alapítólevél hitelességét védő értekezése (1780).

• *Művei: Vindiciae diplomatis, quo S. Stebanus primus Hungariae rex monasterium S. Martini de S. Monte Pannoniae ord. S. Benedicti anno MI fundaverat*, Buda 1780. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, IX, 1102. • *Források*: LAURENTIUS HOHENEGGER, *Oratio in solemnibus exequiis... Chrysostomi Novák, dicta in monte Sacro Pannoniae 2-a Decembris 1828*, Jaurini 1828; MÁJER JÓZSEF, *Halottas beszéd, mellyel néhai... Novák Krizosztom János úrnak... ritka bölcsességét a Pannonhalmi Fő Apátúrság' templomában, 1828-dik esztendőben Karácson havának 2-dik napján hirdette*, Székes-Fehérvárban 1829; Neue theologische Zeitschrift 1832/2, 250–258 [Hohenegger Lőrinc győri kanonok nekrológja]; • *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. V, 11; MÉL II, 304; SÓLYMOS, *Bencés élet*; SÖRÖS PONGRÁC, *Abakonybéli apátság története II. A Pannonbalmától való függés kora 1548-tól napjainkig*, Budapest 1904, 83–115; SÖRÖS, *A pannonhalmi főapátság*, 29–62, 455–487; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 595–598.

FAZEKAS ISTVÁN

IV.2. KOVÁCS TAMÁS [JÓZSEF] OSB (1783–1841)

Pannonhalmi, 1830. február 14. – 1841. január 4.

Szabadkán (Subotica SRB) született polgári család sarjaként 1783. november 23-án. Apja Kovács Antal, anyja Krixanovics Mária voltak. A keresztségben a József nevet kapta. Tanulmányait szülővárosában kezdte meg, majd Szegeden és Pécsen folytatta. Gimnáziumi tanulmányai után három éven át a pesti egyetemen filozófiát hallgatott. Egyetemi tanulmányai megszakításával, 1803. november 5-én, a visszaállított pannonhalmi főapátság egyik első novíciusaként öltözött be a rendbe, ahol a Tamás nevet kapta. 1804. november 24-én tett fogadalmat. A fennálló tanárhiány miatt a fogadalom letétele után három évig a győri gimnázium grammatikai osztályai-

ban tanított, majd 1807–1809 között előbb Győrben, majd 1809–1811 között Pannohalmán mint hitszónok működött. Miután befejezte teológiai tanulmányait, 1811. április 23-án Pannohalmán pappá szentelték. A következő két évben teológiai tanulmányokat folytatott, majd 1813-ban teológiai doktorátust szerzett. 1819–1827 között a pannonhalmi rendi főiskolán bibliai tudományokat (szentírás) és keleti nyelveket oktatott. 1827. október 25-én Horváth Pál régens apát perjellé nevezte ki. A Novák Krizosztom főapát halála után tartott rendi káptalanon a rendtagok többsége Rimely Mihályra szavazott, aki ezzel a hármas (*terna*) lista első helyére került. Az uralkodó azonban a második helyen jelölt K-t nevezte ki 1829. október 23-án főapáttá. A váratlan döntés meghozatalában nagy szerepet játszott néhány befolyásos rendtag, illetve Sztankovics János helytartósági tanácsos, későbbi győri püspök és Michael Wagner az uralkodó udvari plébánosa. K. apáttá avatását Juranits győri püspök végezte 1830. február 14-én.

K. aktív szerepet vállalt kora társadalmi és politikai életében. Szociális elkötelezettsége megnyilvánult 1831-ben, az apátság környezetében dúló kolerajárvány idején. Győr vármegye számos közgyűlésén részt vett, és ott volt az 1832–1836-os országgyűlésen is. Minden alkalommal a konzervatív oldalt támogatta. K. nevéhez fűződik az apátság klasszicista átépítésének befejezése, vízvezeték létesítése és a balatonfüredi fürdőhely kiépítése, amely gyorsan a reformkori társasélet egyik kedvelt színhelyévé vált. K. ugyanakkor figyelmet szentelt a földművelésnek, például a Szent Márton-hegyre eperfa kert telepítését tervezte selyemhernyótenyésztés céljából, és cukorrépa-feldolgozó üzemet létesített. Mindezen érdemei ellenére működését beárnyékolták kinevezésének körülményei. Mivel a rendtársak többségével szemben folyamatosan bizalmatlanságot érzett, kormányzása idején nem hívott össze teljeskörű káptalant, legfeljebb kiválasztott küldöttekből álló összejöveteleket tartott. Az autokratikus hajlamú, konzervatív főapát és a reformokat követelő, a kor szabadságeszményétől megérintett rendtagok között gyorsan konfliktus alakult ki. K. elődjéhez hasonlóan a közösség megkérdezése nélkül nevezte ki az alárendelt apátokat, és ilyen körülmények között azt a rendszerből adódó feszültséget sem sikerült feloldania, ami a szerzetesek tanári feladatai és a tőlük elvárt monasztikus életmód között állt fenn. Bár komolyan vette a szerzetesi eszményeket, macacssága és önfejűsége miatt azonban még kisszámú hívét is elidegenítette magától. Az ellentétek nagyságát mutatja, hogy 1839-ben névtelenül felje-

lentették az uralkodónál. Ennek hátterében K. vetélytársát és hivatali utódját, Rimelyt sejtette. Az elrendelt vizsgálatot, amely K. halálakor még nem zárult le, a Helytartótanács és a Magyar Kancellária az apátság kiváltságainak felszámolására próbálta felhasználni, többek között a főpásztori működés megszüntetésére. A megkeseredett főapát rövid betegség után 1841. január 4-én hunyt el, mindössze 57 évesen, január 8-án temették el. A gyászszertartásra – feltehetően a kedvezőtlen időjárás miatt – csak március 6-án került sor Sztankovits győri püspök vezetésével és számos gyászoló részvételével; az esemény alkalmával egy magyar és két latin nyelvű elégia is elhangzott.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, VI, 1389–1390. • *Források*: *Mittheilungen der K.K. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues* [...], 39. Nummer, September 1834, 312; *Ökonomische Neuigkeiten und Verhandlungen* 1841, 2: 16; *Preßburger Zeitung* 26. 3. 1841; *Grazer Volksblatt* 13. 11. 1883. • *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. 60; MKL VII, 303; *Scriptores*, 253; SÓLYMOS, *Bencés élet*, 9–78, 41–49; SÖRÖS, *A pannonhalmi főapátság*, 62–86, 486–542.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 598–599.

FAZEKAS ISTVÁN

IV.3. RIMELY MIHÁLY [JÁNOS] OSB (1793–1865)

Pannonhalma, 1843. április 18. – 1865. március 5.

1793. március 23-án született polgári család sarjaként Esztergomban, a keresetséghben a János nevet kapta. Apja Rimmel Márton posztókészítő mester, a városi tanács tagja, anyja Weber Zsuzsanna. R. középiskolai tanulmányait a szülővárosában működő bencés gimnáziumban végezte. Az apa, fiát előbb jegyzőnek, majd világi papnak szánta, de az végül bencésnek jelentkezett. 1811. október 31-én nyert felvételt a pannonhalmi apátságba, amely alkalommal a Mihály nevet kapta. R. beilleszkedése a szerzetesi életbe nem ment könnyen. A filozófiai tanulmányok elvégzése után elbocsátását kérte, és csupán előjárója biztatására maradt a rendben. Szerzetesi foga-

dalmát 1814. szeptember 18-án tette le. Novák főapát 1814 őszén Bécsbe küldte teológiai tanulmányok folytatására, itt a *Pazmaneum* növendékeként 1818-ig tanult a bécsi egyetemen. Pappá Kurbély György veszprémi püspök szentelte 1819. szeptember 8-án.

1818–1819-ben Győrben tanulmányi felügyelő, majd 1822-ig Pozsonyban gimnáziumi tanár, közben 1820. március 3-án teológiai doktori címet szerzett. 1822-ben Pannonhalmára került a rendi főiskolára, ahol egyházjogot és történelmet tanított. A Novák főapát halála után tartott káptalanon 1829-ben a rendtagok abszolút többséggel a még csak 36 éves R-t jelölték első helyen a főapáti méltóságra (89 szavazatot kapott a 146 szavazatból), de az uralkodó, R. fiatal korára hivatkozva mégis a második jelöltet, Kovács Tamást nevezte ki. Az új főapát R-t kőszegi házfőnökké és az ottani gimnázium igazgatójává nevezte ki. E tisztségeket közmegelegedésre 1839-ig látta el, közben megalapítva az intézmény természet-tudományi gyűjteményeit. Mivel Kovács főapát egy az udvarhoz benyújtott feljelentésben R-t is bűnösnek vélte, ezért 1839-ben tisztéből felmentette és Pozsonyba helyezte hittanárnak. Kovács főapát halála után az 1841. szeptember 22-én tartott konventülésen ismét abszolút többséggel, 104 szavazattal az első helyen jelölték R-t a főapáti méltóságra, bár Sztankovics győri püspök, a választásra delegált királyi biztos mindent elkövetett jelölése ellen. Az uralkodói kinevezés a R-el kapcsolatos ellenérzések miatt egészen 1842. szeptember 9-ig húzódott. R. a főapátok közül elsőnek kért pápai megerősítést, amit 1843. március 27-én meg is kapott. Apáttá benedikálását Sztankovics győri püspök 1843. április 18-án végezte el, az ünnepélyes eseményre 320 kocsival érkeztek a vendégek.

R. főapáti működését igen nagy várakozás előzte meg a rendben. A kölcsönös bizalom azonban gyorsan megbomlott, amelyhez az új főapát autokrata kormányzati módszerein túl hozzájárult az előljáró és a szerzetesek eltérő politikai felfogása. Az új főapát elődjéhez hasonló politikai beállítottságú volt, aki az 1840-es évek kiélezett politikai küzdelmeiben a konzervatív pártot támogatta. A kormány érdekében lépett fel Győr vármegye közgyűlésein, illetve az 1843/44. évi és az 1847/48. évi rendi országgyűléseken. A főapát igen nehéz helyzetbe került az 1848/1849. évi forradalom idején. A feudális kiváltságok, a tizedjövedelmek eltörlése a főapátság jövedelmeit egy csapásra a felére csökkentette, a birtokok nagy-

sága 100 000 holdról 44 000 holdra csökkent. Ezekben a hónapokban felmerült a rend feloszlatásának a lehetősége is. A főapát a Pannonhalmán maradás mellett döntött, ennek következményeként azonban hol a császári, hol a felkelő csapatokat kellett kiszolgálnia, mindkét fél gyanakvását felélesztve. A forradalom leverése után 1850-ben Bécsbe hívták, ahol csak hosszas magyarázkodással tudta magát tisztázni (a fő vád az volt ellene, hogy 1849. május 26-án felesküdt a magyar kormányra). Az iránta megnyilvánuló bizalom jelének tekinthető, hogy 1852-es magyarországi útja során Ferenc József júniusban Pannonhalmán is látogatást tett. Thun kultuszminiszter 1851-ben a székesfehérvári és a váci püspökségre jelöltek 20 fős listáját tartalmazó előterjesztésében R-t a tizenkettedik helyre sorolta, azonban személyével nem számolt komolyan. Főpásztori minőségében részt vett a Habsburg-monarchia püspökeinek 1849. és 1856. évi konferenciáján.

Az 1849. évi reform értelmében a bencés novíciusok képzése Pannonhalmán folyt, ami jelentősen növelte a főapátság befolyását a kongregáción belül. Leo Thun kultuszminiszter szerződéssel kötelezte a kongregációt arra, hogy a pozsonyi gimnázium vezetését engedje át az államnak, és Győrben, valamint Sopronban főgimnáziumot, további öt helyen pedig úgynevezett kisgimnáziumot működtessen. A későbbiekben a nagyszombati főgimnázium vezetését átengedték a primásnak, aki cserébe a bencéseknek adta át az esztergomi főgimnáziumot. R. kormányzása idejére esett Scitovszky János primás országos apostoli vizitációja, amelyet a pápai felhatalmazás alapján 1855. szeptember 30. – október 3. között végzett Pannonhalmán az erre kijelölt bizottság. A vizitáció eredménye a magyar bencés kongregáció új statútuma volt, amely szabályozott több vitás kérdést, így például a fiókapátságok apátjainak és a főmonostor perjelének kinevezési módját. A statútum előírta többek között a háromévenkénti kongregációs káptalant és a főapát vizitációs kötelezettségét. A reform ellenére a főapát és a rendtagok közötti feszültségek inkább nőttek, mintsem csökkentek ezekben az években. R. nem volt hajlandó káptalant egybehívni, ezt csak egyetlen alkalommal, 1848 tavaszán tette meg. Döntéseit maga hozta, azonban a következő évek egyre égetőbb problémáira nem sikerült elfogadható megoldást találnia. Többek között a rendtagok többsége elutasította a kormány által 1853-ban előírt, német nyelvű tanári vizsgákon való részvételt, ami egyre jobban veszélyeztette a gimnáziumok működését. A szerzetesi élet kiüresedését jelzi,

hogy több szerzetes kérte felvételét a lambachi szigorított bencés kolostorba. A megválasztásakor még népszerű főapát egyre jobban elmagányosodott, reformterveiről végleg lemondott. A rend gazdasági ügyeit sem volt képes kézben tartani. Ugyanakkor a Szentszéknek írt beadványai által sikerült jelentősen kibővítenie a főapát egyházi joghatóságát. 1854-ben megkapta saját maga és hivatali utódai számára a jogot, hogy egyházmegyéjében maga bérmláljon, a szentmisén a püspököknek fenntartott misekönyvet használja, továbbá a főapát kommemorációját a misekánonban.

R. a legelőkelőbb nemesi körökben mozgott és a magyar főpapság szokásait követve számos egyházi, hazafias és közhasznú kezdeményezést támogatott. Kunszt kalocsai érsekkel és Haas Mihály szatmári püspökkel együtt például 1864-ben jelentős támogatást nyújtott az osztrák iparművészeti múzeum (*Österreichisches Museum für Kunst und Industrie*) számára. A megemlékezések szerint a rendhez tartozó gimnáziumokat a fizikai kísérletekhez szükséges eszközökkel látta el. Utolsó éveiben egészsége erősen leromlott. 1861-ben meghívást kapott az újabb országgyűlésre, ahol egy parlamenti ülés során szélütést szenvedett és fél oldalára lebénult. Több szívrohamot követően, 1865. március 5-én, 72. életévében Pannonhalmán hunyt el, temetésére ugyanott a Mária-kápolnában, március 13-án került sor. Kézírtos hagyatéka, köztük naplói a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattárában található.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, XI, 1010–1011. • *Források*: *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung* 1843, 304; *Oesterreichisches pädagogisches Wochenblatt* [...] 11 (1852), 3. Quartal, 510–511; *Wiener Zeitung* 29. 6. 1864; *Das Vaterland* 12. 3. 1865 [nekrológ]. • *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. 229; *Scriptores*, 377; SÓLYMOS, *Bencés élet*, 9–78, 49–77; SÖRÖS, *A pannonhalmi főapátság*, 86–113, 543–578; FAZEKAS CSABA, *Rimely Mihály pannonhalmi főapát az 1847–1848. évi országgyűlésen*, Győri Tanulmányok 22 (2000) 65–154; FAZEKAS CSABA, *Rimely Mihály pannonhalmi főapát a Batthyány-kormány iskolapolitikájáról*, *Egyháztörténet* 1 (2000) 2: 98–109; FAZEKAS CSABA, *Rimely Mihály pannonhalmi főapát 1849-ben*, *Tanulmányok Granasztói György tiszteletére* (szerk. Czoch Gábor–Klement Judit–Sonkoly Gábor), Budapest 2008, 489–498; FAZEKAS CSABA, *Rimely Mihály pannonhalmi főapát feljegyzései az első népképviselői országgyűlés időszakából*, *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon I.* (szerk. Illés Pál Attila–Juhász-Laczik Albin) (Rendtörténeti konferenciák 7/1), Budapest 2012, 456–478.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 599–601.

FAZEKAS ISTVÁN

IV.4. KRUESZ KRIZOSZTOM [KÁROLY] OSB (1819–1885)

Pannonhalma, 1866. június 10. – 1885. január 11.

1819. január 21-én született a Sopron vármegyei Völgyfalván (Zillingtal A). Apja Kruesz Miklós jómódú jobbágy, anyja Komanovich Erzsébet, mindketten horvát származásúak voltak. K. a keresztségben a Károly nevet kapta. Középiskolai tanulmányait a győri bencés gimnáziumban végezte, amelynek befejezése után 1835. szeptember 16-án öltözött be Pannonhalmán a rend tagjai közé, a Krizosztom szerzetesi nevet vette fel. A novíciátus elvégzése után a kor gyakorlata szerint elvégezte a filozófiai kurzust Győrben (1835–1838), majd az egyéves tanárképző tanfolyamot Bakonybélben (1838–1839). 1839–1843 között Pannonhalmán az apátsági főiskolán teológiai tanulmányokat folytatott. Eközben tette le szerzetesi fogadalmát 1840. június 9-én, majd 1842-ben bölcseleti doktori címet szerzett a pesti egyetemen. Pappá szentelésére 1843. július 26-án került sor. Tanári pályáját Pozsonyban kezdte (1843–1845), majd 1848-ig a győri rendi főiskolán természettudományokat tanított. Ugyanabban az évben a pesti egyetemen államvizsgát tett és fizikából, valamint kémiából diplomát szerzett. A forradalom éveit Pannonhalmán és Pozsonyban töltötte. A következő tizenkét évben a pozsonyi akadémia tanára volt, valamint a pannonhalmi líceumban természettudományokat tanított. Ezekben az években meteorológiai feljegyzéseket készített, amelyek értékes adatokkal szolgáltak a bécsi birodalmi intézet számára. 1861-ben a pozsonyi királyi gimnázium igazgatója lett. 1864-ben súlyosan megbetegedett, ami megakadályozta további igazgatói és tanári működését, és hosszabb kúrára kényszerítette.

Rimely főapát halála után az 1865. szeptember 5-én összeült rendi konvent első helyen jelölte főapátnak. Ferenc József 1865. november 3-án nevezte ki. A pápai megerősítést 1866. január 30-án kapta meg, apáttá avatását Mariano Falcinelli Antoniacci bécsi nuncius (1863–1874) végezte 1866. június 10-én. Utóbbi K. a későbbiekben rendszeresen tájékoztatta és fordításokat is készített részére. K. 1867-ben részt vett a Péter és Pál apostolok vértanúságának 1800 éves jubileuma alkalmából rendezett római ünnepségen. Igen nehéz helyzetben vette át a magyarországi bencés rend irányítását. A legnagyobb kihívást számára a pénzügyek rendezése jelentette. A kiadásokat lecsökkentette, ezáltal újabb beruházásokra nyílt lehetőség, továbbá növelni tudta az

apátsági birtokok számát és jövedelmét. K. emellett felemelte az alkalmazottak fizetését és nyugdíjat biztosított számukra. Intézkedéseinek köszönhetően konszolidálódott a rend anyagi helyzete. Igyekezett anyagi téren is megerősíteni a főapát befolyását a fiókapátságok felett, amelyet azok kevés lelkesedéssel fogadtak.

K. elődeivel ellentétben rendszeresen tartott rendi káptalanokat, amelyeket rendi reformtörekvései elfogadtatására használt fel. Az 1866. szeptemberi káptalan arról határozott, hogy arra alkalmas szerzeteseket tudományos célból – elsősorban történelmi, illetve diplomatikai tanulmányokra – külföldi továbbképzésre küldenek. K. arra törekedett, hogy a szerzetespapi és a tanári hivatás egymással harmonikus egységet alkosson (mély vallásosság mély tudománnyal párosuljon, hirdette). Ennek érdekében újra bevezettette a rendházakban a klauzúrát, rendtársait közös esti imára kötelezte, és igyekezett a személyes kiadásokat visszafogni. Reformjai keresztülvitele érdekében nem szűnt meg rendtársait magánlevelek, személyes beszélgetések, körlevelek és apáti vizitáció útján buzdítani, azonban törekvései csak részben jártak sikerrel. A 20. századi monasztikus reformok alapjai viszont K. tevékenységére nyúlnak vissza. A püspöki konferenciákon is a vallási megújulás mellett foglalt állást, és e tekintetben a püspökök széthúzására és határozatlanságára panaszkodott.

K. igen nagy hangsúlyt helyezett a rend lelkipásztori kötelezettségeinek ellátására. Ennek érdekében a rendi plébániákra helyezett rendtársak esetében bevezette a szinodális vizsgát. A főapátok közül elsőként személyesen vizitálta végig a rendi plébániákat, rendszeresen intézett körleveleket hozzájuk. 1880-ban népmissziót rendezett Pannonhalmán, amelyen mintegy 8000 fő vett részt. K. főapátsága idején került sor a pannonhalmi templom historizáló restaurálására 1868–1886 között. A rend által üzemeltetett gimnáziumokban folyó színvonalas oktatás érdekében újjászervezte a tanárképző intézetet. Ezenfelül 1883-ban a középiskolai törvény tárgyalásakor elérte, hogy a pannonhalmi főiskolát tanárképző intézetnek tekintsék, és növendékei tanári vizsgára jelentkezhesenek.

K. részt vett az I. Vatikáni Zsinaton. Bár a zsinat kezdetén a magyar bencés kongregáció nem volt jogosult a részvételre, K. mint *nullius* (azaz püspöknek nem alárendelt) apát helyet és szavazati jogot kapott a gyűlésen. A tévedhetetlenség vitás kérdésében kezdetben a magyar főpapok többségének (úgynevezett pragmatikus párt) álláspontját osztotta, jöllehet

egyre kevésbé értett egyet velük. 1870 márciusától azonban nyilvánvalóan elhatárolódott a püspöki kar véleményétől. Április végén, egészségi problémáira és sürgető oktatáspolitikai kötelezettségeire hivatkozva kieszközölte, hogy hazatérhessen Magyarországra. 1870 októberében a nunciushoz írt levelében kinyilvánította egyetértését a zsinati határozatokkal. Roskoványi nyitrai püspök „előretörése” után, 1871 februárjában K. akart lenni a következő, aki írásban ismerteti a hívekkel a határozatokat. K. bencés renden belüli tekintélyét mutatja, hogy az 1880. évi montecassinói jubileumi ünnepség megszervezésével őt bízták meg, amely feladatnak a források tanúsága szerint sikeresen eleget is tett. Utóbbi és egyéb érdemei miatt a kolostor emlékezetében a „nagy” jelzőt kapta.

K. főapáti méltóságának megfelelően részt vett a közéletben. Mint a főrendiház tagjae jelen volt több országgyűlésen is. Megnyilatkozásai alapján vitán felül áll konzervativizmusa. Jelentős szerepe volt abban, hogy a hivatalukat személyes vagy világnézeti okból letevő papok csak nehezített feltételekkel léphettek állami szolgálatba. A kiegyezés után az oktatásügyi törvény vitájában K. Simor prímással és Haynald érsekkel egyetértésben az egyház tiltakozását fejezte ki és ebben odáig ment, hogy még a tankötelezettséget is a korszellemnek tett engedményként értékelte. Dinasztiahű alattvalóként lépett fel, és jelen volt Ferenc József koronázásán 1867-ben. József főherceg rábízta gyermekei keresztelését és bérmlását, és felajánlotta számára fiumei villáját, amikor K-nak orvosi javallatra melegebb éghajlaton kellett töltenie a telet. K. egész életében gyenge fizikumú volt, az 1860-as évektől kezdve krónikus gégebajban szenvedett. Az 1880-as évek elején egészségi állapota tovább romlott, ezért 1884 végén benyújtotta lemondását, de a rendi konvent döntését megelőzően, 1885. január 11-én, 72 évesen elhunyt. A különféle állami kitüntetésekben részesült K. ünnepélyes temetésére 1885. január 15-én került sor Zalka győri püspök vezetésével.

K. tanári működése alatt több vegyészeti tankönyvet írt, és különböző alkalmakból mondott beszédeinek egy része is megjelent nyomtatásban.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, VII, 342–346. • *Források*: *Wiener Kirchenzeitung* [...] 6. 10. 1866; *Vasárnapi Újság* 1874. 8. 23. (31. évf. 34. sz.), 529–530; *Das Vaterland* 12. 4. 1883, 13. 1. és 16. 1. 1885 [nekrológ]; *Új Magyar Sion* 16 (1885) 67–69 [nekrológ]; HOLLÓSY JUSZTINIÁN,

Emlébeszéd Dr. Kruesz Károly Krizosztom a M. T. Akadémia tiszt. tag felett (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékeszések III/10), Budapest 1886. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Vaticanium*; BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. 522; CSÁKY, *Kirche in Ungarn*; MÉL I, 1022; MKL VII, 511; SCHATZ, *Vaticanium I; Scriptores*, 260; SÓLYMOS SZILVESZTER, *Kruesz Krizosztom (1865–1885)*, Budapest 1990; SÓLYMOS LÁSZLÓ SZILVESZTER OSB, *Kruesz Krizosztom (1865–1885). Kruesz Krizosztom önéletrajza* (S. a. r., jegyz. Somorjai Ádám OSB) (Pannonhalmi apátok és főapátok 3), Budapest 2018; SÖRÖS, *A pannonhalmi főapátság*, 86–129, 579–581.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 601–604.

FAZEKAS ISTVÁN

IV.5. VASZARY KOLOS [FERENC] OSB (1832–1915)

Pannonhalmi, 1885. május 11. – 1891. december 17.

Esztergom, 1892. február 8. – 1912. december 31.

bíboros 1893. január 16., *a Ss. Silvestro e Martino ai Monti persbiter kardinális* 1893. június 15.

1832. február 12-én született Keszthelyen, V. Ferenc szücsmester és Bajnok Terézia hatodik, utolsó gyermekeként. Ferenc névre keresztelték. Egy anekdota szerint édesanyja a szülőbe menet, egyedül hozta a világra és egy kosárban vitte haza. Apja korai halála miatt anyjának egyedül kellett felnevelnie hat gyermekét. Testvérei közül István a veszprémi egyházmegye papja, majd esperese lett, György pedig a püspökség uradalmi számvevője. Középiskoláit Keszthelyen a premontrei gimnáziumban végezte 1840–1847 között. 1847. szeptember 15-én, mindössze 15 évesen klerikusként felvételt nyert a pannonhalmi bencés apátságba. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt hazaküldték, és csak 1850-ben térhetett vissza. Unokatestvérével, Vaszary Dózsával, későbbi tihanyi perjellel együtt öltötte fel a rendi ruhát 1850-ben, majd 1854. június 6-án tette le az ünnepélyes fogadalmat. Rendi neve Kolos lett. 1855. május 26-án szentelték pappá.

A pannonhalmi teológia elvégzése után 1854 és 1856 között a komáromi, 1856 és 1861 között a pápai, 1861 és 1869 között az esztergomi gimnáziumban

tanított. V. az évek során az 1802 után tanítórendként újrainduló bencés rend korai tudós tanár generációinak jeles képviselőjévé vált. Pápai tanári évei alatt rendtársával, Füßy Tamás gimnáziumi igazgatóval *Ifjúsági Plutarch* címmel lapot szerkesztett a diákoknak, amelyben a magyar történelem kiemelkedő alakjairól közöltek életrajzokat. Esztergomi évei alatt kezdett történelemtankönyveket írni. 1863-ra elkészült háromkötetes világtörténeti munkája, amely tíz kiadást ért meg, 1866-ban pedig magyar történeti tankönyve jelent meg. Emellett történelmi témájú cikkeket is publikált, és megírta az 1444. évi várnai csata történetét. 1867-ben Pesten történelem–földrajz szakos tanári oklevelet szerzett, így ő lett a rend első okleveles középiskolai tanára. 1869-ben előjárói kinevezték a győri gimnázium igazgatójának és az ottani rendház főnökének. Az ő idején épült a győri főgimnáziumi épület 1885-ben. V. bekapcsolódott a város közéletébe, számos egyesület tagja volt, és Győr város igazgatásában is szerepet vállalt. Híres volt nagy hatású, hazafias beszédeiről, számtalan alkalommal kérték fel ünnepi szónoknak. Közben folytatta tudományos tevékenységét. V. készítette el a főmonostor történetének bemutatását Győr vármegye monográfiájába, és új adatokat közölt a reformkori országgyűlésekről Guzmics Izidor naplói alapján. Országos hírnevet szerzett, 1884-ben, harmincéves tanári jubileuma alkalmából állami kitüntetésben részesítették. Már ezekben az években jótékony pap hírében állt, sokan fordultak hozzá.

1885. április 9-én rendtársai három jelölt közül első helyen őt javasolták pannonhalmi főapátnak, amit király elfogadva 1885. április 28-án nevezte ki. Székét május 11-én foglalta el. Benedikálása Győrött szeptember 20-án történt. Addigi pályafutásának megfelelően továbbra is elsődlegesen oktatási kérdésekkel foglalkozott, igyekezett emelni a szerzetes tanárok képzésének színvonalát, és nagy gondot fordított a tanügy fejlesztésére az apátságához tartozó településeken. Zalaszentivánon és Zalaapátiban új leányiskolákat létesített, melyek vezetését az irgalmas nővérekre bízta. Kiscellben leányiskolát, Varsányban és Tömördön új iskolákat létesített. Tihanyban restauráltatta a régi apátsági templomot, valamint a tényőti, bakonypéterdi, ravazdi, bársonyosi és zalaszentiváni templomokat, Radán pedig új templomot építtetett. A rend tulajdonában levő balatonfüredi főapáti fürdőt és nyaralót nagy költséggel gazdagon felszerelte és értékes bútorzattal látta el. A rend birtokain számos korszerű gazdasági épületet emeltetett. Kormányzása alatt egyesült a korábban Göttweighez tartozó zalavári apátság a pannonhalmi főapátsággal.

Az egyházpolitikában Simor János prímás kormányzata végére komoly feszültségek mutatkoztak a katolikus egyház és a liberális kormányzat között a szekularizációs törekvések miatt. Az egyik vitás kérdés – az anyakönyvezés és a házassági kérdés mellett – az érseki székhely Budapestre történő költöztetése volt. A kormány áthelyezési terve a főkáptalan tiltakozása nyomán azonban megbukott, és kompromisszum gyanánt a következő érsek feladatának a budapesti helynökség felállítását írták elő. Ellentét alakult ki az új érsek személyét illetően is: sem a Szentszék, sem a magyar kormány nem tudta keresztülvinni a maga jelöltje (Schlauch Lőrinc nagyváradai püspök, illetve Samassa József egri érsek) kinevezését. Csáky Albin kultuszminiszter (1888–1894) végül V-t ajánlotta kompromisszumos jelöltként, akinek „teljes függetlenségét és pártatlanságát” hangsúlyozta, és személyében esélyt látott az egyházpolitikai törvények elfogadására. V. fenntartásait félretéve fogadta el a jelölést, majd 1891. október 27-én Ferenc József aláírta kinevezését, ezáltal ő lett a magyar egyház újkori történetében az első bencés szerzetes az esztergomi érseki székhelyen. A kánoni eljárás november 5-én zajlott le a bécsi nunciátúrán, majd XIII. Leó pápa 1891. december 17-én erősítette meg kinevezését. Székvárosába 1892. február 1-én csendesen vonult be. Február 7-én Luigi Galimberti bécsi nuncius (1887–1893) a prímási palota kápolnájában szentelte püspökké, érseki beiktatása másnap volt. Mottóul a „Pax” szót választotta. A pápa megengedte az érseknek, hogy már bíborosi kinevezése (1893) előtt viselhesse a bíborosi öltözetet. A birétumot 1893. január 16-án kapta meg Rómában, majd június 15-én a *Ss. Silvestro e Martino ai Monti* presbiterbíborosává nevezték ki. 1903-ban részt vett a konk-lávéban, 1914-ben azonban már betegsége miatt nem tudott elutazni Rómába.

V. prímási működése a nagy egyházpolitikai küzdelmek időszakára volt. Kormányzatát Csernoch János érseki irodaigazgató, Rajner Lajos helynök és Kohl Medárd érseki titkár segítették, akiknek V. az évek során egyre több feladatot adott át. 1892-ben *ad limina* látogatásra Rómába utazott, amelynek során a Szentszék álláspontját tudakolta meg a magyar egyházpolitikai kérdésekre vonatkozóan. Rómából hazaérkezve a koronázási jubileum alkalmával tartott egyházi beszédével hívta fel magára a figyelmet, mivel abban a király kötelességei között kiemelte az alkotmányos hűséget. V. a konzervatív ellenzék vezetője és erkölcsi támasza volt. Nagy hatású beszédei mellé azonban nem társult hatékony érdekérvényesítő képesség. 1892. július 4-én a főrendiházban tartott beszédet az elkeresztelés ügyében. 1894-ben, az első Országos Katolikus Nagygyűlésen ő mondta a nyitóbeszédet. 1893-ban memorandumot nyújtott

be a polgári házasság kérdésében az uralkodóhoz, és vezetésével a püspöki kar további három memorandumot is készített az egyházpolitikai törvényekkel kapcsolatban. 1895-ben a vitatott törvények elfogadása után számos körlevélben tájékoztatta a katolikus híveket az egyházi házasság és anyakönyvezés új feltételeiről. A korszak feszültségeiről tanúskodik, hogy 1893. április 10-én egykori szolgálója a prímási palotában merényletet kísérelt meg ellene. Életét titkára, Kohl Medárd saját életének kockáztatásával mentette meg. A merényletet követően hálából zárandoklatot vezetett Rómába. Kohl ettől kezdve V. jobbkeze, majd segédpüspöke lett. A későbbiekben ismét napirendre került az egyházi autonómia kérdése, az előkészítő bizottság az 1870-es autonómia-kongresszus tervezete alapján kezdte meg a munkát. 1896. május 3-án, a honfoglalás millenniumi ünnepe alkalmából beszédet mondott a királyhoz, a királynéhoz és a nemzethez, amelyek alapgondolata az volt, hogy „Kard foglalta el, kereszt tartotta fenn e hazát”. Kérésére XIII. Leó a Magyarok Nagyszasszonya tiszteletére külön ünnepet engedélyezett.

V. az egyházpolitikai küzdelmekkel párhuzamosan igyekezett püspöki kötelezettségeinek is eleget tenni és alaposan megismerni a főegyházmegye viszonyait. 1892-ben a kormány és a főkáptalan között létrejött megállapodásnak megfelelően létrehozta a budapesti érseki helynökséget, amelynek vezetésével Cselka Nándort bízta meg. A megerősödött budapesti jelenlét hatékonyan szolgálta a főváros pasztorációját. V. érseki szentszéket is felállított Budapesten, amely a későbbiekben a hivatali ügyek intézésében támogatta. Sokat tett a tanügy fejlesztéséért. Újjászervezte a tanítóképzőt és rendezte az intézmény tanárainak fizetését. Megújította az egyházmegyei Főtanfelügyelőséget is. Esztergomban óvónőképző intézetet alapított és újjáépíttette a főgimnáziumot.

V. kifejezetten szerény életvitelt folytatott. Megelégedett egy idős szolgálóval, aki már hivatali felemelkedése előtt is mellette volt. Érzékeny gyomra miatt kizárólag a szülőföldjéről származó, balatoni szakácsnő főzött rá – még az 1903. évi konklávé idején is. Elődjeihez hasonlóan több alapítványt tett: a katolikus tanítók árva- és menedékházára 10 ezer forintot, szülővárosa, Keszthely szegényei számára 100 ezer koronát, a keszthelyi főgimnáziumi tanulók részére pedig 50 ezer koronát áldozott. 1895-ben 50 ezer koronát ajánlott fel egy új kórház alapítására Esztergomban. Ugyanabban az évben ő avatta fel az esztergomi Mária Valéria hidat. Ezenfelül számos egyházi intézményt támogatott. V. jövedelmei jelentős részét adakozásra fordította,

közismert nagylelkűségével azonban többszörösen visszaéltek. A titkárság feljegyzései szerint az ilyen jellegű kiadások már 1904-ben meghaladták a hatmillió (!) koronát. A vagyongazdálkodás terén elődjének, Simornak köszönhetően beállt pozitív mérleg ily módon felborult, a jelentős kiadások egyre inkább megroppantották az érsekség gazdasági erejét.

V. az évek során betegsége miatt szellemileg és testileg is megtört. 1905-től kezdve teljesen visszavonult a nyilvánosságtól. 1911-től a magyar egyház vezetését Csernoch kalocsa érsekre bízta. V. 1912-ben távol maradt a bécsi Eucharisztikus Világkongresszustól is, amely az udvar nemtetszését váltotta ki. Ezt követően tárgyalások kezdődtek a király, a kormány és a Szentszék között Vaszary lemondásáról és utódlásáról. Hivatalosan 1912. december 31-én fogadták el lemondását, egyúttal Csernoch János kalocsa érseket nevezve ki az esztergomi érseki székre. Bár a bíborosok szokás szerint püspöki székük elvesztése után a pápai udvarba távoztak, V. elérte, hogy Magyarországon maradjon. Lemondását követően balatonfüredi nyaralójába vonult vissza, és főként történelmi tanulmányaival foglalkozott. Kezdetben használhatta a budai prímási palotát és évente több mint 100 000 korona nyugdíjat kapott. Az utolsó évek azonban nem voltak mentesek a megalázó jelenetekről sem. Az érseki javadalom adósságainak számbavételére létrehozott kormánybizottság elmarasztaló jelentése mellett, az érsekség hitelezői perekkel igyekeztek érvényt szerezni követeléseiknek. A csődeljárást csak a balatonfüredi villa elárverezésével sikerült elkerülni. A főegyházmegye adósságának törlesztésére V. személyes tárgyait is lefoglalták, amit az egyházzal szemben kritikus sajtó Csernoch hercegprímás keményszívűségének számlájára írt. V. 83 évesen, megkeseredve és lényegében vagyontalanul hunyt el Balatonfüreden, 1915. szeptember 3-án. Végakarátának megfelelően szülővárosában, Keszthelyen, az általa építtetett Vaszary-kápolnában, szülei mellé temették el szeptember 9-én, számos püspök jelenlétében. A temetési szertartást Hornig veszprémi püspök vezette. A szociáldemokrata sajtó szerénysége és jótékonyága miatt úgy emlékezett meg V-ról, mint aki a magyar főpapok között „fehér holló” volt. Hamvait 1981-ben Lékai László bíboros szándéka szerint az esztergomi bazilika kriptájába helyezték át. Néhány éve az esztergomi kórház is az ő nevét viseli.

• *Művei: Világtörténelem, katolikus tanodák számára és magánhasználatra I, Pest 1863, II, Esztergom 1863, III, Pest 1863; A várnai csata, Pest 1864; Magyarország történelme az alsóbb osztályok számára, Győr 1865; Magyarország történelme felsőbb osztályok számára, Győr 1865; Kurzgefasste*

Geschichte von Ungarn, Pest 1867; *Világtörténelem, katolikus tanodák felsőbb osztályai számára I*, Pest 1869, II–III, Pest 1870; *Történelem rövid vázlatban, alsóbb osztályok számára*, Győr 1869–1870; *Történelmi atlasz*, Budapest 1873; *Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez*, Győr 1883; *I. Ulászló magyar király esküszegése és a várnai veszedelem*, Győr 1884; *Adatok az 1830-i országgyűlés történetéhez*, Győr 1885; *Történelmi életrajzok*, Budapest 1892; *Vaszary Kolos beszédei*, Esztergom 1909. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, XIV, 994–996. • *Források*: PL Archivum Ecclesiasticum, Vaszary Kolos hercegprímás iratai; *Reichspost* 28. II. 1912, 10. 9. 1915; *Pester Lloyd* 8. II., 28. II. 1912; *Neue Freie Presse* 4. 9. 1915, *Reichspost* 8. 9. 1915; *Arbeiter-Zeitung* 9. 9. 1915 [nekrológok]; KEMÉNFY KÁLMÁN DÁNIEL, *Vaszary Kolos*, Esztergom 1905; † *Vaszary Kolos báborka*, *Katolikus Szemle* 29 (1915) 785–786; *Vaszary Kolos* †, *Századok* 49 (1915) 7–8, 462–463; ERDÉLYI LÁSZLÓ, *Vaszary Kolos* †, *Történelmi Szemle* 5 (1916), 156–160; SÖRÖS PONGRÁC, *Kardinal Klaudius V*, Salzburg 1916. • *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, 88; FÜLÖP ÉVA, *Vaszary Kolos*, Esztergomi érsekek, 379–385; GERGELY MARIANN–PLESZNIVY EDIT–VESZPRÉMI NÓRA (szerk.), *Vaszary János és Vaszary Kolos. A festőművész és az egyházfő találkozása az egykori prímási nyaralóban*, Budapest 2010; MESZLÉNYI, *A magyar hercegprímások*, 325–352; SALACZ GÁBOR, *A magyar kultúrharc története*, Bécs 1938; VÍZI E. SZILVESZTER, *Vaszary Kolos: A főpap, a tudós és a közéleti ember*, *Magyar Szemle* 28 (2019) 3–4: 15–23.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 47–53.

RÉTFALVI BALÁZS–TUSOR PÉTER

IV.6. FEHÉR IPOLY [KÁLMÁN] OSB (1842–1909)

Pannonhalma, 1892. június 5. – 1909. október 25.

1842. április 11-én született a Hont vármegyei Visken (Viskove UA), kismemesi család tizenkettedik gyermekeként. Édesapja, Fehér János, a gróf Forgách család egy tagjának tisztartója, anyja Darányi Anna volt. A keresetségből a Kálmán László nevet kapta. F. gyorsan árvaságra jutott, neveltetését így pap nagybátyja, Fehér Lipót, majd annak halála után idősebb paptestvére, Fehér Nándor felügyelte. A gimnázium első négy évét Komáromban, a következő kettőt Győrben végezte. 1858. szeptember 8-án került sor beöltöztetésére Pannonhalmán, amelyet követően a kor gyakorlata szerint elvégezte noviciátusát és a gimnázium utolsó két, filozófiai évét. Ezt követően 1860–1864 között a pannonhalmi rendi főiskolán teológiai tanulmá-

nyokat folytatott. A fiatal F.-re igen nagy hatást gyakorolt tanárai közül Kruesz Krizosztom egyénisége, aki 1865-től volt főapát. F. az ünnepélyes fogadalmat 1863. május 26-án tette le. Fiatal kora miatt pappá szentelésére csak 1865. szeptember 24-én került sor.

1864–1874 között a pannonhalmi rendi főiskolán a természettan és a matematika tanára. 1869. október 6-án középiskolai tanári oklevelet szerzett. Pannonhalmi tanári éve alatt a konvent jegyzői feladatait is ellátta. Ekkoriban matematikai, fizikai és vegyészeti tankönyveivel és ismeretterjesztő cikkeivel országos elismertségre tett szert iskolai körökben. Kruesz főapát 1874-ben a frissen alapított esztergomi főgimnázium igazgatójává nevezte ki. A fiatal igazgató remek szervezőnek bizonyult, aki nyolc éves esztergomi működése alatt iskolaépületet építtetett, és minden tekintetben egy jól szervezett iskolát hozott létre. Ezekben az években Esztergom vármegye törvényhatósági bizottságában is közreműködött. 1882-ben Trefort Ágost kultuszminiszter a szegedi tankerület főigazgatójává nevezte ki, amely megbízatás elfogadására Kruesz főapát csak némi hezitálás után adta engedélyét. 1882–1892 között tíz éven át vezette a tankerületet. F. e minőségében is bizonyította kiváló szervezői képességét, az anyagi ügyeket és szellemi ügyeket egyaránt kézben tudta tartani. Ezekben az években több európai tanulmányutat tett, így járt Dániában, Svédországban, Norvégiában, 1885-ben hosszabb utat tett Bajorországban, de az oktatási miniszter megbízásából 1889-ben tanulmányúton járt Bulgáriában és Szerbiában is. Utjain szerzett tapasztalatairól részletes beszámolóiban örökítette meg.

A rend 1892. február 24-én F-t választotta meg az esztergomi érsekké kinevezett Vaszary Kolos utódának. A király 1892. március 18-án nevezte ki. A pápai megerősítést követően, 1892. június 5-én Vaszary Kolos esztergomi érsek apáttá benedikálta és intronizálta. F. főapátként is bizonyította szervezői képességeit. Folytatta a rendi gazdaság reformját, átalakította a számvevőség rendjét és a rend apátságait gazdaságilag szorosabban összekapcsolta, ugyanakkor könyvelésük önálló maradt. Újjászervezte a borgazdaságot és új ipari vállalkozásokba is kezdett. Szociális érzékét bizonyítja, hogy a cselédeknek új lakásokat építtetett, majd 1907-ben felemelte fizetésüket is. Az apátság alá tartozó bérlők részére világos munkaszerződéseket állított össze és megszervezte nyugellátásukat. Sikerült a rend pénzügyeit rendben tartani.

Mint főpásztor, F. több alkalommal végzett egyházlátogatást és gyakran személyesen szolgáltatta ki egyházmegyéjében a bérmlás szentségét, amit addig többnyire az általános helynökök végeztek. Több templomot renováltatott és egy új iskolát is alapított. Nagy hangsúlyt fektetett a rendi utánpótlás alapos képzésére a budapesti, a bécsi és a római egyetemeken. A főapátok közül F. kapta meg elsőként a Szentszéktől a püspöklila – akkoriban még rendre csuklyával ellátott – vállgallér (*mozetta*), birétum és pileolus viselésének jogát. Esetenként engedélyt kapott arra, hogy valamely fiókapátság apátját ő avassa fel. Főapátsága idejére esett a bencés rend magyarországi megtelepedésének 900. évfordulója (1901), illetve a rend visszaállításának 200. évfordulója (1902). F. az évfordulók alkalmából kezdeményezte a rend történetének megírását, amelynek végeredménye az 1902–1916 között megjelent tizennégy kötetes monumentális rendtörténet. A püspöki konferenciákon rendszeresen ő vezette a jegyzőkönyvet.

F. igen aktív szerepet fejtett ki a közéletben. A közoktatási tanács 1893-ban elnökévé választotta, 1896-tól az átszervezett tanács másodelnöke lett. Részt vett az autonómia mozgalomban, ahol a tanítórendek érdekeinek igyekezett érvényt szerezni. 1906-ban végbélrákot állapítottak meg nála, ezért nagyobb műtéti beavatkozásnak vetette alá magát, ezáltal egy időre visszanyerte cselekvőképességét. Csak halála előtt néhány nappal romlott le hirtelen az állapota. A különféle állami kitüntetések elnyert F. 1909. október 25-én, 67 évesen hunyt el. Temetésére október 30-án került sor Pannonhalmán. Többször átdolgozott és kiegészített fizika tankönyve több mint fél évszázadig volt alkalmazásban az ország katolikus iskoláiban.

• *Művei: Kísérleti természettan*, Budapest 1871–1873; *A vegytan alapvonalai*, Győr 1872; *Győr város egyetemes leírása*, Győr 1874 [szerk.]; *A bajor középiskolák szervezete és eljárása*, Győr 1888. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, III, 238–241. • *Források*: *Pester Lloyd* 27./28. 10. 1909 [nekrológok]; *Pesti Hírlap* 1909.10.28. (255. sz.), 11; *Élet* 1909. 10. 31., 595. [képpel] • *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. 743; KIS JÁNOS–SZIKLAY JÁNOS, *Akatolikus Magyarország II*, Budapest 1902, 1059–1060; MÉL I, 478; SÖRÖS, *A pannonhalmi főapátság*, 138–155, 582–583; *A Szent István-év tanügyi kiállítására*, Az Esztergomi Szentbenedekrendi Katolikus Szent István Gimnázium Évkönyve az 1939–1940. iskolai évről, Esztergom 1940, 35–38. [művei jegyzékével].

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 604–606.

IV.7. HAJDU TIBOR [VENDEL] OSB (1858–1918)

Pannonhalma, 1910. január 30. – 1918. október 21.

Hajdu Vendel 1858. október 22-én született Pakod faluban (Zala vármegye). Apja Hajdu Mihály kántortanító, anyja Czuppon Rozália volt. Apja részt vett az 1848-as forradalomban, a magyar forradalmi hadsereg hadnagyaként szolgált. Vallásos, hazafias nézeteit gyermekeinek is átadta. H. a gimnázium első négy évét Kőszegen, majd a következő két évet Sopronban végezte. 1874. szeptember 8-án, Pannonhalmán öltözött be a rendbe, ahol a Tibor nevet kapta. Az 1876 júniusában Győrben letett érettségi vizsga után a főapát teológiai tanulmányokra az innsbrucki jezsuita egyetemre küldte (1876–1880). Ünnepélyes fogadalmat 1879. július 29-én tett. Pappá szentelésére fiatal kora miatt csak 1881. július 26-án került sor. Visszatérését követően az 1881/82-es tanévben a győrszentmártoni leányiskolában hittantanár.

1882-től 24 éven át a pannonhalmi rendi teológiai főiskolán tanított, előbb egyháztörténelmet és egyházjogot, később filozófiát adott elő (1906-ig). 1883-ban Innsbruckban hittudományi doktorátust szerzett. 1885-ben szentszéki tanácsos, 1897-ben szentszéki jegyző lett. 1887–1895 között a papnevelde prefektusa. Tanítványai visszaemlékezésében mint jó tanár maradt meg, akit a világos előadásmód jellemzett. Prefektusi tisztségét is nagy megértéssel látta el. 1895-ben a Szent István Társulat tudományos és irodalmi osztálya tagjává választotta. Már 1900-ban felmerült H. neve a főmonostori perjeljelöltek között, akkor azonban vonakodott a jelölést elfogadni. 1906-ban azonban nem tudott kitérni a perjellé választása elől. Fehér főapát egyidejűleg a főiskola igazgatójává nevezte ki. Az 1909. december 22-i főapátválasztó káptalanon rendtársai a ternán első helyen jelölték őt a főapáti méltóságra, az uralkodó 1910. január 11-én főapáttá nevezte ki. Avatására és beiktatására január 30-án került sor, a Szentszék 1910. március 28-án erősítette meg hivatalában.

H. megfelelő képzés biztosításával kívánta elősegíteni a rend két alapvető feladatának, az oktatásnak és a lelkipásztorkodásnak az ellátását, ezért nagy gondot fordított a pannonhalmi főiskola fejlesztésére. Gondoskodott a főiskola megfelelő elhelyezéséről, emelte a tanárok számát, akik közül többet külföldi tanulmányútra küldött. 1912-ben

bevezette a gyakorló tanári rendszert. A tudományos működés támogatása érdekében külön évkönyvet alapított a főiskola számára. A gimnáziumokban hangsúlyt helyezett a hiterkölcsei nevelésre, ezért támogatta a Mária-kongregációk létrejöttét. A pápai algimnáziumot főgimnáziummá fejlesztette, Budapesten pedig lépéseket tett egy főgimnázium alapítására. H. mint főpásztor nagy hangsúlyt helyezett a falusi iskolák fejlesztésére: több iskolát kibővített, iskolákat újított fel. Több templomot restaurált, két helyen pedig új templomot építtetett. A plébániákon működő rendtársak fizetését megemelte és több plébániát modernizáltatott. A hitélet fokozása érdekében több alkalommal rendeztetett népmissziókat.

Jelentős építkezéseket hajtatott végre a főmonostorban, új épületrészeket emeltetett, új tanácstermet alakíttatott ki, a cselédek számára új lakásokat építtetett. Gondoskodott a rend további épületeinek kibővítéséről és modernizálásáról, például a villany bevezetéséről is. Tovább folytatta a rendi gazdálkodás racionalizálását. Ennek jegyében néhány kisebb félreeső birtokot eladott és a befolyt összegből jövedelmezőbb birtokokat vásárolt. Alapító tagja volt a marhakereskedők 1911 decemberében létrehozott érdekvédelmi szervezetének, amely számos birtokos nemest fogott össze. Miután a pénzügyekkel folytatott tárgyalásai a rend balatoni üdülőjének kétmillió koronára becsült kiépítéséről kudarcba fulladtak, 1912-ben úgy döntött, hogy saját erőből oldja meg terve finanszírozását és megvalósítását.

Közeleti szerepvállalása elődeinél szűkebb körű volt. Mint perjel 1906-tól Győr vármegye törvényhatósági bizottságának tagja volt. Főapátként részt vett a katolikus autonómia mozgalomban. 1911-ben – a sajtó tudósítása szerint világnézeti okból – lemondott a középiskolai tanárok országos egyesületének elnökségéről. 1912-ben megjelent a bécsi eucharisztikus világkongresszuson. 1915-ben ő vezette hivatali elődje, Vaszary primás érsek temetési szertartását. A háború éveiben sikerült megóvnia a rendet a nagyobb fordulatoktól, és a szokásos mértékben vett részt a hazafias és a jótékonyági kezdeményezésekben. A rend nevében például 1915-ben, 1916-ban és 1917-ben is egy-egymillió korona hadikölcsönt jegyzett. 1918. október 21-én, spanyolnáthában hunyt el, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése előtt néhány nappal. Temetésére 24-én került sor viszonylag szerény körülmények között Pannonhalmán.

- *Művei: Lélektan és gondolkodástan középiskolai használatra*, Budapest 1894; *Teremtette volna-e Isten a világot öröktől fogva*, Győr 1896; *Erkölcsei tökéletesedéstan*, Győr 1908.
- *Műveinek jegyzéke*: GULYÁS, XII, 147–148; SZINNYEI, IV, 265.
- *Források*: *Pester Lloyd* 26. 10. és 29. 12. 1911, 14. 6. 1912, 28. 10. 1915, 28. 11. 1916, 27. 11. 1917, 26. 10. 1918; *Ország-Világ* 39 (1918) 44: 523; *Budapesti Hírlap* 1918. 10. 24. (38. évf. 249. sz.) 9.
- *Irodalom*: BERKÓ–LEGÁNYI, *Névtár*, nr. 898; MÉL I, 657; MKL IV, 481; MÓRO CZ EMILIÁN, *Dr. Hajdú Tibor pannonbalmi Főapát*, A komáromi Sz. Benedek-Rendi Kath. Főgimnázium Értesítője az 1918–1919. iskolai évről, Komárom 1919, 3–6; SÖRÖS, *A pannonbalmi főapátság*, 155–166, 583–591.
- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 606–609.

FAZEKAS ISTVÁN

RÖVIDÍTÉSEK

PL Prímási Levéltár (Esztergom)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repository/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. *Kruesz Krizosztom pannonhalmi főpát (1866–1885)*
(Főpátsági Múzeum, Pannonhalma)

2. *Vaszary Kolos pannonhalmi főapát (1885–1891)*
(Főapátsági Múzeum, Pannonhalma)

3. *Febér Ipoly pannonhalmi főapát (1892–1909)*
(Főapátsági Múzeum, Pannonhalma)

4. *Hajdu Tibor pannonhalmi főapát (1910–1918) fiatal szerzetesként*
(Főapátsági Múzeum, Pannonhalma)

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>